

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 99

מהלכות ימי בין המצרים

הקדמה

שלושת השבועות, שראשיתם מ - י"ז תמוז ואחריתם בתשעה באב, נקראים ימי "בין המצרים"¹, על שם הכתוב במגילת איכה "כָּל רֹדְפֶיךָ הִשְׁיגוּךָ בֵּין הַמְּצָרִים"². ימים אלו הם ימים של צער לעם ישראל ונוהגים בהם מקצת דיני אבלות על חורבן בית המקדש ועל צרות החורבן שהחלו בשבעה עשר בתמוז - היום בו נפרצה חומת ירושלים, ונמשכו עד תשעה באב - שבו נחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. בימי בין המצרים ישנם כמה שלבים של אבלות, וככל שמתקרבים ליום החורבן עצמו, מוסיפים יותר מנהגי אבלות, וכדלהלן: שלשת השבועות - תחילתן בימים שבין י"ז בתמוז עד ר"ח אב שבהם נוהגים מקצת דיני אבלות על החורבן, למרות שלא הוזכר בגמרא מנהגי אבלות בימים אלו, הפוסקים למדו כן מדברי המדרש, "יומין דעקא [ימים המוכנים לפורענות], מ"ז בתמוז עד ט' באב"³. דיני האבלות שנוהגים בהם, נוהגים גם בכל שלשת השבועות, אלא שמוסיפים באבל ככל שמתקרבים ליום החורבן בתשעה באב. תשעת הימים - היא הדרגה השנייה של האבלות הנוהגת בתשעת הימים שמראש חודש אב עד תשעה באב, בהם יש תוספת של מנהגי אבלות יותר ממה שנוהגים בשלשת השבועות. שבוע שחל בו תשעה באב - הדרגה השלישית שבו אסור אף להסתפר, לכבס, רחיצת הגוף, ושלא ללבוש בגדים מכובסים⁴. תשעה באב - הדרגה הרביעית של האבלות נוהגת ביום תשעה באב עצמו, שנוהגים בו מנהגי אבלות כמו בתוך שבעת ימי האבל על מת. כמו כן במוצאי תשעה באב וכן ביום העשירי, ישנם כמה דינים וכמו שיבואר להלן בעזה"י, פרטי ההלכות והמנהגים הנוהגים בימים אלו.

הפירות בכך, כיון דקי"ל שומע כעונה ולהם לא הותר לברך 'שהחינו'".¹⁵

טעה ובירך על פרי חדש אם יברך ברכת 'שהחינו'?

מי שטעה ובירך ברכת הפרי על פרי חדש, יברך גם ברכת 'שהחינו' ויאכלנו על מנת שלא יפסיד ברכה זו¹⁶. וכן הדין למי שרואה את חברו החביב עליו בימי בין המצרים ועברו עליו יותר משלושים יום רשאי לברך על ראייתו ברכת שהחינו¹⁷. אך כיום כתבו הפוסקים שיש לברך ברכה זו בלא שם ומלכות¹⁸.

איזה ריקודים ומחולות אסרו חכמים בימים אלו?

מ"ז בתמוז ועד אחרי ט' באב אסור לעשות ריקודין ומחולות¹⁹. אמנם מה שנהגו לעשות סיבוב של ריקוד אחר ברכת הלבנה, או עם הילדים בסעודות שבת בהליכה בלבד, אין זה בכלל ריקוד ומותר (כדין מה שמותר בשבת), ומותר לרקוד בסעודות מצוה שרגילים לרקוד בהם כמו בשבע ברכות שנוהגים

'עונג שבת' בשביל מניעת ברכת 'שהחינו' בימי בין המצרים, שאינו אלא מנהג¹⁰. כמו כן הרוצה לחדש בגד חדש ילבשו בשבת ויברך 'שהחינו'¹¹. אמנם לדעת רבותינו המקובלים ועל פי האריז"ל, אין לברך 'שהחינו' אף בשבתות שבימי בין המצרים¹².

ברכת 'שהחינו' על מצוה עוברת, או על פרי שלא ימצא אחר ימי בין המצרים, האם מותר לברך גם בבין המצרים?

על מצוה עוברת, כגון על ברית המילה שמברך אבי הבן או בפדיון הבן, וכן על פרי שלא יזדמן אחר כך ואי אפשר לשמרו עד לאחר ימי בין המצרים - מותר לברך עליהם ברכת 'שהחינו', אך אם אפשר לשמרו עד שבת שבאותו שבוע טוב לעשות כן ויברך בשבת¹³. ובעת ברכת שהחינו שבזמן מילה או בפדיון הבן, רשאים המברכים לפטור באותה ברכה גם בגד חדש שלובשים (עד ר"ח), או פרי חדש שלפניהם¹⁴. אך כל זה לאבי הבן שחייב בברכת שהחינו, אבל שאר השומעים את ברכת שהחינו לא יכוונו להוציא את

האם מותר לברך 'שהחינו' בימי בין המצרים?

בימים אלו נוהגים שלא ללבוש בגד חדש שמברכים עליו 'שהחינו', וכן שלא לאכול פרי חדש שיש צורך לברך עליו 'שהחינו'⁵. הטעם לכך אינו משום אבלות, שהרי אבל מותר בברכת 'שהחינו', אלא משום שימים אלו הם ימי פורענות, ולא מתאים לומר על ימים אלו "והגיענו לזמן הזה". ויש להיזהר בכך עד יום עשירי באב, כיון שבית מקדשינו נשרף ביום עשירי⁶.

האיסורים הנוהגים מ"ז בתמוז עד תשעה באב, חלים כבר מכניסת ליל י"ז בתמוז⁷, מפני שהיום הולך אחר הלילה, ורק לגבי תענית י"ז בתמוז איסור אכילה ושתייה מתחיל רק מהבוקר, לפי שהוא דבר שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בו⁸.

האם בשבתות של ימי בין המצרים מותר לברך ברכת 'שהחינו'?

בשבתות שבימי בין המצרים מותר לברך ברכת 'שהחינו'⁹. ובפרט למי שחפץ באכילת פרי חדש יותר מפירות אחרים, אין לו לבטל מצות

1 מגילת איכה פרק א פסוק ג, רש"י שם על פי המדרש.

2 איכה א, ג.

3 איכה רבה פ"א סימן ל.

4 ומנהג אשכנז, וקצת מבני ספרד להחמיר בכל זה מר"ח אב, רמ"א סימן תקנא ס"ג, בא"ח פרשת דברים הלכה טז לגבי רחיצה.

5 שו"ע או"ח סימן תקנא סעיף יז, ויש שכתבו שהוא חומרא יתירה משנ"ב ס"ק צח בשם הגר"א והט"ז.

6 החיד"א במחבר"ר סימן תקנא ס"ק ג, יוסף אומץ סימן נו, חזו"ע עמ' קצט.

7 שו"ת חיים שאל להחיד"א סימן כד, זה השלחן ח"א בהערות לאו"ח סימן תקנא, אורחות רבנו ח"ב עמ' קצו בשם הגריי"ק, הגריש"א בהליכות והנהגות עמ' 6.

8 שו"ת חיים שאל שם.

9 מג"א סקמ"ה, מ"ב סקצ"ח, חזו"ע עמ' קצט.

10 שו"ת אבני נזר סימן תסח.

11 משנ"ב סימן תקנא ס"ק מה, שעה"צ ס"ק מח.

12 ראה בכה"ח שם ס"ק רה.

13 שו"ע סימן תקנא סעיף יז, משנ"ב ס"ק קא, חזו"ע עמ' קלו.

14 מועד לכל חי פ"ט אות כה, אור לציון ח"ג פכ"ה אות ג, חזו"ע עמ' קלה.

15 שו"ת פלא יועץ ח"ב סימן כט, חזו"ע שם.

16 ברכ"י סימן תקנא ס"ק יב, שעת"ס ס"ק לח, חזו"ע עמ' קלה.

17 שו"ת מטה לוי סימן ג, יעב"ץ בסידורו ח"ב עמ' רפ, חזו"ע עמ' קמ.

18 שיש לחוש שאינו שמח באמת בראייתו, א"א בוטשאטש סימן רל ס"ד, כה"ח סימן רכה סק"ו, הגרש"ז אויערבך הליכות שלמה תפלה פכ"ג ס"ב.

19 מג"א סימן תקנא ס"ק י, משנ"ב ס"ק טז, בא"ח ס"ה, בחזו"ע שם, אור לציון ח"ב פכ"ה אות ב.

לשמוח את החתן²⁰.

האם מותר לשמוע מוזיקה מוקלטת בימים אלו?

בימי בין המצרים יש להימנע מלשמוע שירים מלווים בכלי נגינה אפילו דרך הטייפ, כיון ששמיעתן מעוררת לריקודים ומחולות האסורים בימים אלו²¹. והמנהג להחמיר בזה אף בשמיעת מנגינות שקטות²².

שירה בפה, מוזיקה ווקאלית האם מותר בימי בין המצרים?

שירה בפה ללא כלי נגינה - מותר בין בתפילה או בעת הלימוד או בשבתות²³. ובפרט אם אין עושים זאת לשם שמחת מריעות, אלא להתעוררות לכבוד הבורא יתברך שמו. כמו כן מותר לשמוע שירה בפה (ווקאלית) אף אם שומעים אותה דרך הטייפ²⁴. ויש שנהגו להחמיר בשירה ווקאלית דרך הטייפ²⁵.

האם מותר להשמיע שירים בשמחת מצוה? ומה נקרא סעודת מצווה לגבי היתר שמיעת שירים?

בשמחת מצווה כגון: חתן וכלה בתוך שבוע ימי חופתם, או בסעודת ברית מילה ופדיון הבן, או בסעודת בר מצווה הנערכת בזמנה, וכן בסיום מסכת - בסעודות אלו מותר לשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה²⁶. ובני אשכנז נהגו לאסור גם בזה²⁷.

נהג הנוסע בשעות הלילה המאוחרות וחושש להירדם בנהיגה, האם רשאי לשמוע שירים לעוררו?

נהג החושש שירדם בנסיעה - מותר לו לשמוע שירים, וכן אדם הנמצא במפעל או בחנות או באוטובוס ומשמעים שם שירים, אינו חייב לצאת או לאטום את אוזניו, כיון שקי"ל לא אפשר ולא מכין מותר²⁸. כמו כן הרגילים לעשות התעמלות או הליכה לפי קצב הנגינה, יכולים להמשיך בכך עד ראש חודש אב כיון שכל מטרת השירה היא רק לעודד את הקצב, אך ינמיכו את הווליום ככל האפשר²⁹. וכן הממתין לשיחה בטלפון ושומע מנגינה עד העברת השיחה, אין בזה איסור כיון שאינו שומע להנאתו. וכן מותר לשמוע מנגינה של הפלאפון בשעון מעורר ואין צריך לשנותו, כיון שאין כלל כוונה להנאה מהשיר אלא להתעורר. ומטעם זה בעל חנות הרוצה להדליק לקונים מוזיקה שקטה ברקע, כדי להנעים לקונים את ההשהיה והקניה בחנות,

יש להתיר זאת, אך יותר ראוי שלא להורות להקל בזה בפרהסיא³⁰.

השמעת מוזיקה בגני ילדים, קייטנות או בבית עבור ילדים קטנים, האם מותר?

גננת לילדים יכולה להשמיע להם שירים בימי בין המצרים, על אף שגם הגננת שומעת מפני שעסוקה בעבודתה ואינה שומעת כדי ליהנות. מכל מקום, אם הגיעו לחינוך שיודעים להתאבל על ירושלים דהיינו בגיל תשע-עשר, אין להשמיע להם שירים בימים אלו כיון שאנו מחויבים לחנכם³¹.

אם מותר לקנות בגדים חדשים בשלושת השבועות?

מותר לקנות בגדים חדשים עד ר"ח אב. מי שנוהג לברך 'שהחיינו' רק בשעת הלבשה³², יכול לקנות גם בגד חשוב כגון חליפה או מעיל וכדומה שמברכים עליהם שהחיינו, ויכול ללבושם לכבוד שבת ולברך ברכת שהחיינו³³. בגדים שאינם חשובים שאין מברכים עליהם שהחיינו, כמו חולצה, מכנסים, נעלים וכדומה - מותר לקנותם (עד ר"ח) ומותר גם ללבושם בפעם הראשונה בכל ימות השבוע.

מראש חודש אב והלאה אסור לקנות בגדים חדשים, גם אם כוונתו ללבוש אותם לאחר ט' באב³⁴.

חתן וכלה שמועד חתונתם נקבע מיד לאחר ט' באב, מותרים לקנות בגדים לחתונה אפילו לאחר ר"ח אב כיון שקנייתם היא לצורך מצווה³⁵. אך כל זה בלבד שלאחר ט' באב לא יהיה בידם מספיק זמן לקנות, אבל אם יהיה להם זמן לקנות לאחר ט' באב - אין להקל³⁶.

קניית רהיטים חדשים, מכונית חדשה וכיוצ"ב בימי בין המצרים, האם מותר?

מותר לקנות רהיטים הנצרכים לבית, כמו כן מותר לקנות רכב לצורכי פרנסה, אך אם קנייתו לצורך טיול יש להימנע, אלא אם כן נזדמן לו במחיר זול, ולאחר ט' באב המחיר יתייקר³⁷.

אלו דברים צריך להיזהר שלא לעשותם בימי בין המצרים מחשש סכנה?

מראש חודש תמוז ועד תשעה באב, יש להקפיד שלא ללכת יחידי מד' שעות ועד ט' שעות ביום (בשעות זמניות)³⁸. הטעם לכך

לפי שאז שולט מזיק הנקרא "קטב מרירי"³⁹. ויש לחוש לכך דווקא במקום שאינו מעבר לרבים, וכגון המתבודדים או המטיילים ביערות ביחידות, אבל ללכת במקום שרגילים ללכת בהם בני אדם, אין זה נחשב כ"יחיד" ואינו צריך להקפיד בזה⁴⁰.

קביעת ניתוח וטיפול רפואי, האם מותר בימים אלו?

כיון שימים אלו ימי סכנה, יש להיזהר במשנה זהירות שלא לעשות דברים מסוכנים, ואין להכות התלמידים בימים הללו⁴¹. כמו כן, ניתוח מתוכנן שאינו ניתוח חירום ופיקוח נפש, וכן טיפול רפואי שסובל דיחוי יש להימנע מלעשותו בימים אלו משום סכנה (כדין הכאת התלמידים), ויש לנסות להקדימו או לאחרו לאחר ט' באב, אמנם אם צריך לבצעו מיד אין לחוש, ושומר מצווה לא ידע דבר רע, שמקיים מצוות בזה 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'⁴².

האם מותר ללכת לים או בריכה בימים אלו?

מעיקר הדין מותר ללכת בימי בין המצרים לים או לבריכה, שאין לנו אלא דברי הפוסקים במה שכתבו להיזהר שלא לילך יחידי, ושלא להכות התלמידים ולא יותר מזה, אולם בימים אלו צריך משנה זהירות משאר ימות השנה שלא להיכנס למקומות שיש בהם סכנה, כמו מים עמוקים ומערבולות⁴³. כמו כן אין לעשות דברים מסוכנים, כמו הליכה בצוקים מסוכנים, טיולי גי'פים וכיוצ"ב מחשש סכנה⁴⁴.

מהו המנהג באמירת תיקון חצות בימים אלו?

מנהג טוב וכשר לכל ירא שמים לישב לאחר חצות היום באבלות על החורבן בימי בין המצרים, ויהיה מצר על החורבן וגלות השכינה⁴⁵. ונהגו לומר תיקון רחל הנמצא בתיקון חצות⁴⁶. ובחצות הלילה מנהג המקובלים לומר תיקון רחל ותיקון לאה (כמו כל השנה)⁴⁷.

מי שאין באפשרותו לקרוא את כל התיקון טוב שיקרא לפחות מזמור על נהרות בבל, וכן אפשר לומר גם פסוקים אחרים אם מועילים לו להתעוררות⁴⁸. סוף זמן תיקון חצות (ביום) הוא עד זמן מנחה קטנה, שעתיים וחצי לפני השקיעה⁴⁹. בערב ראש חודש וכן בר"ח אב ובערב שבת, אין אומרים תיקון חצות כנודע.

לציון ח"ג פכ"ו ה"ב.

35 ומדובר בחתן וכלה שלא קיימו עדיין מצות פרייה ורבייה. משנ"ב ס"ק יד, חזו"ע עמ' קסו.

36 מחצה"ש ס"ק ח. נטעי גבריאל פל"ב ס"ג.

37 שו"ת אגרות משה ח"ג סימן פ, חזו"ע עמ' קסט.

38 שו"ע או"ח סימן תקנא סעיף יח, ביאור הלכה ד"ה צריך.

39 מדרש שוחר טוב תהילים פרק צא, ילקוט שמעוני שם.

40 ערוה"ש שם סל"ט, חזו"ע עמ' קכו בהע' בשם התעוררות תשובה ח"ב סימן צו.

41 שו"ע סימן תקנ"א סוף סעיף י"ח, משנ"ב ס"ק ק"ג.

42 חזו"ע עמ' קכ בשם הרבי מליבאוויטש, וכן הובא בשם הגר"ש אלישיב, וכע"ז הובא בשם

הגר"ש ואזנר שליט"א בקובץ מבית לוי עמ' כ"ה

43 תשובות והנהגות ח"ב סימן רס"ג, שו"ת אור לציון ח"ג פכ"ה ה"ה, הגרש"א בהלכות

שלמה פי"ד ה"ה הע' ז, הגר"ש וואזנר בקו' מבית לוי עמ' כב, אורחות רבינו ח"ב עמ' קסט.

44 ראה במקור חיים ס"ד.

45 משנ"ב סימן תקנא ס"ק קג, על פי כונת האר"י פע"ח שער חג השבועות פ"א.

46 מורה באצבע אות רל, כה"ח סימן תקנא ס"ק רכא, חזו"ע עמ' קכח. וכן העיד הסטייפלר

זצ"ל שבישיבת נובהרדוק היו כל הישיבה אומרים תיקון חצות בימי בין המצרים.

47 עיין משנ"ב סימן א סק"ט שהביא חולקים בזה על פי הפשט וסוברים שמשכבי עד קומי

דהיינו משבועות שאומרים שכבי עד תשעה באב שאומרים קומי אין צריך לקום בלילה, וי"א

שמט"ו באב עד ט"ו אייר יקום.

48 אור לציון פכ"ה אות ו'.

20 שו"ת משנה הלכות ח"ו סימן ק"ט, שו"ת להורות נתן ח"י סימן מ"ט.

21 שו"ת כפי אהרן אפשטיין סימן נב, אג"מ ח"ד סימן כא אות לו, יחז"ד ח"ו סימן לד.

22 הליכות שלמה מועדי השנה ניסן אב פי"ד הע' ה, הגר"ש אלישיב בס' כל המתאבל עמ' 6, ילקו"י עמ' ריא.

23 אג"מ ח"א סימן קסו, אורחות רבינו ח"ב עמ' צה. חזו"ע עמ' קנא, קנד אור לציון ח"ג עמ' רלה.

24 אג"מ ו"ד ח"ב סימן קלו, יחז"ד ח"ו סימן לד.

25 הגר"ש זצ"ל, שבט הלוי ח"ח סימן קכו, חוט שני שבת ח"ד עמ' שעט, שו"ת דברי יציב

ח"ב סימן רמ"ו.

26 החיד"א בחיים שאל ח"א סימן כא, שכנה"ג סימן תקנא הגב"י אות לג, חזו"ע עמ' קנא.

27 שבט הלוי ח"ג סוס"י קנ"ז, אורחות רבינו ח"ב עמ' קכח, אבני ישרה ח"א סימן קיג בשם

הגר"ש"א.

28 פסחים כה; רמב"ם הל' מאכא"ס יד, יד, הגר"ח קניבסקי בתורת המועדים עמ' ג.

29 הגר"ז קרליץ, הגר"מ משה שאול קליין ע"פ הגמ' בסוטה מח. זמרא דנגדי שרי. ופרש"י

שאינו אלא לזרזם במלאכתם.

30 אחרונים.

31 שו"ע סימן תקנ"א ס"ד ובמ"ב ס"ק ע, אג"מ ח"ד סימן כא. וע"ע בחזו"ע עמ' קנח.

32 ראה כה"ח סימן רכא אות ל.

33 משנ"ב שם ס"ק מה, חזו"ע עמ' קלד.

34 שו"ע סימן תקנא סעיף ב' וסעיף ז', משנ"ב ס"ק מה, כה"ח ס"ק פח, חזו"ע עמ' רח, אור